

Šejh Hamza Yusuf

Buda u Kur'ānu?¹

Sažetak

Kada se budizam i islam promatraju zajedno, neki to poređenje vide kao poređenje jabuka i narandži. Nakon dubljeg ispitivanja, dvije vjere imaju mnogo toga zajedničkog, kao što su dva ukusna voća koja se uzgajaju na drvetu, sa sjemenkama u mesu. Budizam sebe vidi kao reformistički pokret proizašao iz prethodne hinduističke tradicije. Slično, islam sebe vidi kao reformistički pokret, pokret koji je nastao iz prethodnih abrahamskih tradicija, te kao odgovor na percipiranu židovsku i kršćansku duhovnu rasipnost.

Možda najznačajniji klasični muslimanski opis budizma se nalazi u sveobuhvatnom pregledu imama Muhammada b. 'Abd al-Karima al-Šahrastānija (u. 1153) pod naslovom *Religije i sekte (Al-Milal wa al-nihal)*. Imam Al-Šahrastānī je bio istaknuti šafijski pravnik, eš'arijski teolog i autor najslavnijeg i najcitiranijeg djela o komparativnoj religiji u predmodernoj islamskoj tradiciji.

U ovom djelu, on također daje prilično zapanjujuću – i intrigantnu – izjavu povezujući Budu s jednim likom iz Kur'ana.

Kada se budizam i islam promatraju zajedno, neki to poređenje vide kao usporedbu jabuka i narandži. Nakon dubljeg ispitivanja, dvije vjere imaju mnogo toga zajedničkog, kao što su dva ukusna voća koja se uzgajaju na drvetu, sa sjemenkama u mesu. Budizam sebe vidi kao

¹ Rad predstavlja prijevod članka „Buddha in the Qur'an?“, Shaykh Hamza Yusuf u: *Common Ground between Islam and Buddhism* by Reza Shah-Kazemi (Fons Vitae, 2010), 113–136.

reformistički pokret proizašao iz prethodne hinduističke tradicije. Slično, islam sebe vidi kao reformistički pokret, pokret koji je nastao iz prethodnih abrahamskih tradicija, te kao odgovor na percipiranu židovsku i kršćansku duhovnu rasipnost. I budizam i islam imaju univerzalističke tvrdnje, sa snažnim temeljnim doktrinama, kao što su pet islamskih i šest imanskih stubova islama, te četiri plemenite istine i plemeniti osmostruki put u budizmu. Ali možda je najvažnije to što su oboje ukorijenjeni u duboko bogate etičke kanone koji dobrotu, saosjećanje i milost smatraju temeljnim ljudskim kvalitetama koje treba njegovati. Dalaj Lama u svojim govorima širom svijeta ističe slične vrline, a Kur'an poslanika Muhammeda naziva "milošću svim svjetovima" (21:107).

Iako se mogu uočiti mnoge sličnosti, postoji i zajednička povijest koja je bila obostrano korisna za obje tradicije, posebice za muslimane, jer ih je potaknula da razgovaraju o tome kako se nositi – teološki i pravno – s religijama s kojima su se tek susreli. Kada su rane muslimanske dinastije osvojile zemlje u Iranu, Afganistanu i centralnoj Aziji, da ne spominjemo Indijski potkontinent, zatekle su veliku budističku populaciju i potražile su uputu u Kur'anu i sunnetu.²

Kur'an raspravlja o kategorijama vjerovanja u suri³ naslovljenoj "Hodočašće" koja je jedna od najvažnijih sura koje se bave drugim vjerama i vjerovanjima i sadrži nekoliko ajeta koji se izravno bave religijskom različitosti.⁴ Najdefinitivniji ajet ove sure u tom smislu razlikuje šest kategorija religijskog vjerovanja, a muslimanski egzegeti tradicionalno su sve religije i sekte svrstavali u jednu od ovih šest: "Što se tiče muslimana, Židova, Sabejaca, kršćana, zoroastrovaca i mnogobožaca, Bog će

² Sunnet je normativna praksa poslanika Muhammeda, s. a. v. s. Primjerice, Poslanikov sunnet je bio popodnevni san. Arapska riječ *sunnah* izvedena je iz korijena koji znači "put, praksa". Poslanik, s. a. v. s., je rekao: "Ostavljam vam dvije stvari, Kur'an i moj sunnet, ako ih se budete držali, nikad nećete zalutati." (Prenosi Imam Malik u *Al-Muwattā'*) Sunnet je izveden iz riječi, djela i prešutnih odobravanja i neodobravanja Poslanika, s. a. v. s. To je drugi najvažniji izvor autoriteta i zakonodavstva u islamu nakon Kur'ana.

³ Sura se odnosi na poglavlje u Kur'anu. Arapska riječ *sūra* izvedena je iz korijena koji znači "zid, oblik", budući da je funkcija svake sure zazidati i dati oblik jednom odjeljku Kur'ana.

⁴ Vidi odjeljak pod naslovom "Kur'anske premise dijaloga" u Shah Kazemijevom tekstu za daljnju diskusiju o ovoj temi, str. 12–14.

među njima presuditi na dan proživljenja.” (22:17) Važan značaj ovog ajeta je da nam je teološki zabranjeno osuditi bilo kojeg pojedinca, bez obzira na njegovu ili njezinu vjeru, na prokletstvo ili kaznu u zagrobnom životu jer konačna presuda pripada samo Bogu. Mnogi hadisi⁵ i izjave Poslanikovih, s. a. v. s., ashaba također potvrđuju ovaj temeljni član vjere.

Gdje su muslimani tradicionalno smjestili budiste među ovih šest kategorija? Za razliku od mnogih modernih muslimana koji budiste smatraju politeistima, vjerujući da su idolopoklonici zbog obilja slika i kipova Bude, rani muslimanski učenjaci komparativne religije imali su sasvim drugačiji stav. Imali su pozitivno mišljenje o budistima i divili se dubokoj duhovnosti budističkih praktikanata.

U klasičnoj muslimanskoj literaturi o religijama i sektama nalazimo mnoge reference na “al-Badadah”, što znači budiste, kao i na “al-Budd”, samog Budu. Ibn al-Nadīm (u. 998), irački knjižar i autor poznatog djela pod naslovom *Kompendijum (Al-Fihrist)*, koji je katalogizirao postojeće autore i njihove predmete proučavanja, bilježi knjige koje se bave budizmom, uključujući i *Život Budin (Kitāb al-Budd)*. U svom poglavlju pod naslovom “Bilješke o Budi”, Ibn al-Nadīm ocrtava različite naučne poglede na Budu: neki su vjerovali da je on božansko utjelovljenje,⁶ dok su drugi tvrdili da je Božiji poslanik; treći su pak mislili da je Buda općenito ime za one koji su druge (na)vodili na pravi put. On opisuje izvanredne slike Bude u Bamijanu (u današnjem Afganistanu) i piše da su kipovi Bude doneseni odande u Bagdad. Spominje i samostan Nava

⁵ Hadisi su izjave koje se pripisuju poslaniku Muhammedu, a. s., a po kojima je njegov sunnet poznat. Oni čine izreke Poslanika, s. a. v. s., kao i izreke njegovih ashaba koji govore o njegovim postupcima ili ga opisuju. Hadis se smatra autoritativnim izvorom zakonodavstva i predstavlja glavni izvor smjernica za muslimane, odmah iza Kur’ana. Izvorno su se usmeno prenosili i korištenjem metode provjere autentičnosti, a sastavljeni su od početka drugog dijela prvog stoljeća islamske ere do četvrtog stoljeća.

⁶ Dok postoje neki budisti koji vide Budu kao božansko biće, što bi za muslimane predstavljalo jasno idolopoklonstvo (*širk*), mnogi budisti to ne vide tako. Mu Soeng komentira: “Za Sthaviras, Buddha Shakyamuni je bio povijesna ličnost – veliki učitelj, ali ne i božanstvo.” Dok se mahajanski izrazi pobožnosti mogu protumačiti kao idolopoklonički, theravada budizam je manje takav, no budistički su svećenici kroz povijest tolerirali pobožne izraze koji su često imali svoje korijene u prethodnim idolopokloničkim tradicijama naroda s kojima su se susretali. Cha’n budizam otvoreno i u praksi odbacuje sve oblike idolopoklonstva. Za daljnju raspravu pogledajte Shah Kazemijev tekst, odjeljak pod naslovom “Buddha kao glasnik”, str. 14–19 i “Slike Buddhje, blagoslovi (na) Poslanika”, str. 73–78.

Vihara, poznato mjesto hodočašća u istoj regiji koje su posjećivali budisti izdaleka, s kopna i mora. On piše o Zlatnom hramu za koji je saznao iz indijskog izvora kojem je vjerovao, a koji je tvrdio da su hodočasnici koji su tražili lijek otkrili da je Bog iscijelio njihove bolesti nakon što su vidjeli hram.⁷

Možda najznačajniji klasični muslimanski opis budizma nalazi se u sveobuhvatnom pregledu imama Muhammada b. ‘Abd al-Karima al-Šahrastānija (u. 1153) pod naslovom *Religije i sekte (Al-Milal wa al-nihal)*. Imam Al-Šahrastānī je bio istaknuti šafijski pravnik, eš’arijski teolog i autor najslavnijeg i najcitiranijeg djela o komparativnoj religiji u predmodernoj islamskoj tradiciji.⁸

U ovom djelu, on također daje prilično zapanjujuću – i intrigantnu – izjavu povezujući Budu s jednim likom iz Kur’ana.

Prije nego što istražimo tu tvrdnju, vrijedno je primijetiti da imam Al-Šahrastānī identificira budiste kao Sabejce, što je posljedična kategorizacija, s obzirom na status koji Sabejci imaju u Kur’anu kao spašena skupina. Korijen riječi Sabejci je *saba’*, što označava “izlazak zvijezde”. Većina egzegeta objašnjava da su Sabejci štovali zvijezde jer su vjerovali da su zvijezde sredstva i oruđe pomoću kojih Bog organizira svijet. U nekoliko komentara, Sabejci su također opisani kao oni koji vjeruju u reinkarnaciju i vječnost svijeta. Ponekad ih se pogrešno poistovjećuje s mandejskim Sabejcima iz Donjeg Iraka koji su imali neka zoroastrovska vjerovanja u vezi svjetla i tame.

Šejh Ibn Teymiyye (u. 1255) je vjerovao da je bilo dvije vrste Sabejaca: mnogobošci i unitaristi. Prema njemu, to su bili ljudi koji nisu imali zakon preuzet od poslanika, ali tvrdi da među Židovima, kršćanima i zoroastrovcima također ima ljudi koji, unatoč tome što nemaju religiju

⁷ Ibn Nadīm, *Al-Fihrist*, (Bejrut: Dār al-Ma’rifah, n. d.), 486–489.

⁸ Imam Abu al-Fath Muhammad b. ‘Abd al-Karim al-Šahrastānī je bio učenik eruditnog teologa polihistora, imama Al-Qushayrija. Rođen je u Šahrastānu, području između Nišapura i Hawarizma, a oba ova područja imala su veliku budističku populaciju. Postao je popularan propovjednik u Bagdadu, a Ibn Khalikkān o njemu kaže: “Bio je izvrstan imam, pravnik i teolog, kao i istaknuti propovjednik. Najpoznatiji je po svojoj knjizi *Al-Milal wa al-nihal*, koja pokušava dati prikaz svih religija i sljedbi poznatih u to vrijeme.”

per se, poznaju (i priznaju) Boga kao jednog i ne nijeću Ga. Rekao je da se drže zajedničkog tipa pokornosti (*islām mushtarak*) koji podrazumijeva „obožavanje samo Boga, istinu i pravednost, zabranu nepristojnih i ružnih stvari, zabranu ugnjetavanja, kao i onih drugih stvari oko kojih su se poslanici slagali.“ Nadalje, on potvrđuje: „[Oni kažu] ‘Nema drugog božanstva osim jednog Boga’ unatoč tome što nema ni objavljene knjige ni poslanika.“⁹ On tvrdi da se posljednja skupina odnosi na Sabejce koji su uključeni u kur’ansku kategoriju onih koji postižu spasenje. Ovo je pojačano činjenicom da ajet kaže da oni vjeruju u Boga i Sudnji dan. Nadalje, čak i ako se njihova vjerovanja smatraju pogrešnim, to ne negira mogućnost njihovog spašavanja na taj dan, prema dominantnom teološkom stavu eš’arijske škole, budući da se idolopoklonici koji nisu bili primatelji objavljene poruke ne smatraju odgovornim za nepoznavanje – i prihvatanje – božanske jedinosti.

Osim toga, hadiska literatura jasno ukazuje da će neki ljudi s lažnim uvjerenjima biti spašeni u zagrobnom životu. Naprimjer, prema vjerodostojnom hadisu, neki čovjek je dao svojim sinovima da ga kremiraju, nadajući se da ga Bog neće moći ponovno stvoriti i zatim kazniti u zagrobnom životu. Poslanik, s. a. v. s., nas obavještava da je Bog oprostio tom čovjeku, iako je on sumnjao u Božiju svemoć, što se smatra nevjernštvom (*kufrom*).¹⁰ Ajet u Kur’anu koji kategorizira one koji će biti spašeni kaže: „Zaista oni koji vjeruju, i Židovi, kršćani i sabejci, svi koji vjeruju u Boga i Sudnji dan, imaju svoju nagradu kod svoga Gospodara i neće se bojati niti će oni tugovati.“ (2:62) U vezi s ovim ajetom imam Al-Alūsī (u. 1854) u svom autoritativnom komentaru kaže:

„Sabejci su skupina čije su se različite škole vrtjele oko fanatične privrženosti duhovnim učiteljima (*ruhāniyyīn*) i traženja zagovornika. Kad im se (učiteljima) nisu mogli izravno približiti i upijati suštine sa izvora, neki od njih su pribjegli korištenju pagoda.¹¹ Tako su se Sabejci iz Male Azije oslanjali na planete, a Sabejci iz Indije na zvijezde, a neki

⁹ *Al-Mawsū‘ah al-muyyassarah*, sv. 2, (Rijad, S. A., n. d.), 764.

¹⁰ Za opširnije ispitivanje ovog problema, pogledajte moj članak „Ko su nevjernici?“ *Seasons Journal*, god. 5, br. 1, (San Francisco: Zaytuna Institute, 2008), str. 31–50.

¹¹ Riječ u izvornom arapskom tekstu je *hayākil*, što se može pretočiti u „hram ili veliki oltar.“ Al-Isfahānī kaže da je to „bilo koja velika građevina; hram koji kršćani koriste koji sadrži sliku Marije.“ Dakle, to je hram sa slikom, što je u biti pagoda, a Websterov rječnik definira pagodu kao „religioznu građevinu Dalekog istoka“, što je upravo ono na što imam Al-Alusi ovdje misli. A Bog najbolje zna.

od njih su napustili hramove i korištene slike koje ne mogu ni čuti ni vidjeti, niti ikome mogu koristiti ni trunku. Prvu skupinu čine štovatelji planeta, a drugu idolopoklonici. I svaka od dvije grupe [Sabejaca] ima mnogo tipova i razlikuje se u svojim vjerovanjima i obredima. Imam Ebu Hanife (u. 767) tvrdi da oni ne obožavaju idole, već da uzdižu (slave) zvijezde, kao što je Ka'ba, naprimjer, (slavljena i) uzvišena [među muslimanima].¹²

Imam ovdje priznaje da su Sabejci različitih vrsta i da su među njima oni u Indiji kao i na drugim mjestima čije je vjerovanje u planete jasno negirano u islamu. Nemoguće je sa sigurnošću znati mogu li budisti kao i hindusi biti uključeni u ovu kategoriju, a čini se da učenjaci to nikada nisu tvrdili. Ali s obzirom na dvosmisleni jezik koji se odnosi na Sabejce (i zoroastrovce) koji se koristi u surama *Al-Baqarah*, *Al-Ma'idah* i *Al-Hajj*, muslimanima se savjetuje da kažu "Bog zna najbolje" (*Allāhu a'lam*).

Vjerovanje abrahamskih vjera u Boga i Sudnji (Posljednji) dan nije shvaćena na isti način ni u budizmu ni u hinduizmu, ali svakako ima paralele u oba njihova učenja, posebno u Budizmu Čiste zemlje i filozofskom hinduizmu, koji priznaje jednog Boga i priznaje da su slike u hramovima samo pomoćna sredstva koja pomažu jednostavnim ljudima da shvate određeni aspekt univerzalne, transcendentne prirode Boga. Da je idolopoklonstvo neoprostiv grijeh u islamu jasno je iz prve zabrane koju Kur'an spominje "I ne pridružujte Allahu drugove svjesno" (2:22), a koja se temelji na svjesnom štovanju bilo čega osim Boga ili davanju nečemu atributa božanstvenosti. Neznanje je, prema dominantnom mišljenju među muslimanskim učenjacima, opravdano ako narodu nije data jasna poruka – pokornosti Bogu. Imam Al-Gazālī (u. 1111) tvrdi da se ova iznimka također odnosi na one koji primaju iskrivljenu prezentaciju islama i odbacuju je.¹³

Uz uključivanje budista među Sabejce, imam Al-Šahrastānī iznosi još jednu izvanrednu tvrdnju u *Religijama i sektama* o identitetu Bude i kur'anskom liku. U odjeljku pod naslovom "Budisti", on navodi:

¹² Vidi: Imam al-Alūsī, *Ruh al-ma'ani*, (2:62).

¹³ Vidi Abu Hamid al-Ghazzali, *Majmū'at rasā'il al-Ghazzālī* (Bejrut: Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah, 1994), 96.

„[Budisti vjeruju da je] Buda osoba s ovog svijeta koja se rodila i ne ženi se, ne jede, ne pije, ne stari niti umire. Prvi Buda koji se pojavio u svijetu poznat je kao Shakyamuni, što znači “častan i plemenit”. Između njegove pojave i hidžre prošlo je otprilike 5000 godina.¹⁴ Sljedeća kategorija ispod ove je Boddhisatva, što znači “tragatelj za istinom”. Taj se rang postiže strpljivošću i davanjem; i željenjem onoga što treba željeti; napuštanjem vezanosti za ovaj svijet; napuštanjem svojih apetita i užitaka; uzdizanjem iznad zabranjenih stvari; imajući milost za sve stvoreno; izbjegavanjem deset grijeha: ubistvo, krađa, blud, laž, raspravljanje, sramoćenje, psovka, vrijeđanje, grubost i nijekanje duhovnih učitelja sljedećeg života; usavršavanjem deset vrlina: velikodušnost i milost, opraštanje onima koji su vam učinili nepravdu, svladavanje ljutnje uzdržanošću, odricanje od užitaka ovoga svijeta, meditiranje o vječnom svijetu i napuštanje ovog prolaznog prebivališta, vježbanje intelekta kroz učenje, ponašanje i razmišljanje o ciljevima (svrhama) stvari, ovladavanje samodisciplinom traženjem uzvišenog, blagost u riječima i djelima prema svima, druželjubivost sa svojim bratstvom i davanje prednosti drugima nad samim sobom, i potpuna nevezanost od stvorenog s potpunim unutarnjim raspoloženjem prema Istini, širenje vlastite cjeline u zanosnoj želji za Istinom, kako bi se stiglo do vrtova Istine... Među njihovim učenjacima, oni se ne razilaze po pitanju vječnosti kosmosa i njihovog vjerovanja u *karmu*, kao što je ranije spomenuto. Pojavili su se u Indiji zbog posebnih kvaliteta te zemlje i njezine topografije kao i činjenice da među njezinim narodima ima onih koji se ističu u duhovnim vježbama i samosvladavanju. Na temelju njihovog opisa Bude, ako su tačni, čini se da on nije niko drugi do Al-Khadir (Al-Hidr), kojeg muslimani priznaju, mir s njim.“¹⁵

¹⁴ Autor je promašio za oko četiri hiljade godina. Dok je Al-Šahrastānījev prikaz budizma donekle pogrešan, on je izvanredan za njegovo vrijeme i kakve god pogreške da sadrži one su bez sumnje rezultat dezinformacija koje je dobio iz svojih izvora. Iako postoji znatna rasprava o tačnom datumu Budinog rođenja, općenito se navodi da je to oko 563. godine p. n. e. u Nepal. Datum njegove smrti bio je oko 480. godine p. n. e., što bi značilo da je prethodio Poslaniku, s. a. v. s., otprilike hiljadu godina, s oko 50 godina pogreške.

¹⁵ Muhammad b. ‘Abd al-Karim al-Šahrastānī, *Kitab al-milal wa al-nihal* (Bejrut: Dar Kutub al-‘Ilmiyyah, n. d.), 710–712. S obzirom na Al-Šahrastānījev status autoritativnog imama i njegovo poznavanje budizma i islamske teologije, posebno je vrijedno spomena da on predlaže mogućnost da je Buda bio kur’anski mudrac, Al-Khadir (Al-Hidr).

Ova posljednja sugestija da postoji veza između Hidra i Bude je vrijedna pažnje, a zajednička obilježja između njih dvojice vrijedna su razmatranja. Iako se Hidir u Kur'anu povezuje s Musaovim razdobljem, među muslimanima je rašireno vjerovanje da Hidir ne umire do kraja vremena. Stoga, Al-Šahrastānī ne bi bio uznemiren ovim povijesnim odstupanjem – između zabilježenih povijesnih datuma Musaa i Bude je udaljenost od otprilike 700 godina – budući da bi on najvjerojatnije bio uvjerenja da je Hidir bio transpovijesni lik. Također je moguće protumačiti lik Hidra kao nadpovijesni arhetip, ili poseban način duhovnog vodstva – antinomičan i zagonetan, koji radikalno nadilazi ljudske načine shvatanja, pa čak i “normalne” načine poslaničkog vodstva. Stoga, umjesto jednostavnog nastojanja da se uspostavi povijesna veza ili identifikacija između Hidra i Bude, neko bi također mogao posmatrati Budu kao jednu manifestaciju duhovnog arhetipa koji je artikulirao kur'anski lik Hidir. Ovo gledište je potkrijepljeno nevjerovatnim paralelama koje se vide između dvije figure.

Hidir je doista zagonetan lik. Prema Kur'anu, njemu su izravno od Boga data dva dara: milost i iskustveno poznavanje stvarnosti. Općenito se ne smatra poslanikom. On je učitelj koji ne želi učenike i, u kur'anskoj pripovijesti, on pokušava odvratiti Musaa od pokušaja učenja onoga što se ne može podučavati, već se mora iskusiti. Ovo je vrlo budistički pogled. Buda je navodno rekao: „Ako neko želi postati onakvim kakvim uči druge, trebao bi ovladati samokontrolom, jer sebe je uistinu teško ukrotiti.“¹⁶ Hidir (Al-Khadir) koristi pristup, sličan zenu, u kojem učenik ne može razaznati smisao njegovih postupaka nego mora strpljivo podnositi učiteljevo vanjsko antinomijsko ponašanje. Većina islamskih teologa ga opisuje kao nekoga kome je dato izravno znanje (*'ilm ladunniyy*), koje nije objava, već znanje “iz božanske prisutnosti”. Definira se kao:

„Izravno znanje koje neko dobiva od Boga bez pomoći meleka ili poslanika putem svjedočenja, kao što se dogodilo s Al-Khadirom... Kaže se da je to znanje o božanskoj biti i njezinim kvalitetama sa sigurnošću koja proizlazi iz izravnog svjedočenja i iskustva koje se događa u unutarnjem oku svijesti.“¹⁷

¹⁶ Thomas Cleary, *Dhammapada: The Sayings of Buddha*, New York: Bantam Books, 1994, 54.

¹⁷ Vidi dr. Anwar Fu'ād Abī Khuzām, *Mustalahāt al-Sūfiyyah*, Beirut: Maktabat Lubnan, 1993, 128.

Sufijski egzegeti Kur'ana su tvrdili:

„Al-Hidr predstavlja unutarnju dimenziju, ezoterizam koji nadilazi formu. On se ljudima pojavljuje u onim trenucima kada njihova vlastita duša svjedoči o svijesti o toj dimenziji. U tom rijetkom slučaju kada postoji spontana spoznaja duhovne istine od strane *ferda*, „samca” ili nekoga ko je sudbinom odsječen od objave ili od normalnih kanala duhovne pouke, Hidr je taj koji je učitelj, kao u izreci ‘kada je učenik spreman, učitelj se pojavljuje’.¹⁸

Sufijski evlija i priznati učitelj Ibrahim b. Adham, koji je bio vladar Balkha i koji je napustio svoje prijestolje radi asketskog života u divljini nakon što mu se Al-Khadir (Al-Hidr) ukazao dva puta, rekao je: „U toj sam divljini živio četiri godine. Bog mi je dao da jedem bez ikakvog moga truda. Hidr Zeleni Drevni bio je moj pratilac u to vrijeme – poučio me Velikom Božijem Imenu.”¹⁹

Prema vjerodostojnom hadisu koji bilježi imam Al-Bukhārī, Poslanik, s. a. v. s., je izjavio da je Al-Khadir (Al-Hidr) tako nazvan „zato što je sjedio na bijelom bilju ispod kojeg je izbijalo zeleno lišće.”²⁰ Ovo je zadivljujući hadis, s obzirom da je Buda često prikazan kako sjedi ili hoda po velikim bijelim lotosovim cvjetovima sa zelenim lišćem ispod njih. Veliki bijeli lotosov cvijet također odgovara arapskom opisu *farwah bayā'*, bijele “biljke nalik ovčijoj koži”; s obzirom da su Arapi imali nekoliko naziva za cvijeće, značenje je prepušteno nagađanju. Također je zanimljivo da se zelena boja povezuje i s Hidrom i s Budom. “Al-Khadir” doslovno znači “Zeleni čovjek”, dok se Budina sretna boja smatra zelenom, a često je na kipovima prikazan u zelenoj boji.

¹⁸ Cyril Glasse, *Nova enciklopedija islama* (Walnut Creek, CA: AltaMira Press, 2003), 258. “Al-Khidr” je druga varijanta riječi “Al-Khadir.”

¹⁹ Ibid. Vjeruje se da je Al-Khadir živ, a mnoge evlije su, kroz islamsku povijest, tvrdile da su ga sreli i učili od njega. Postoje i drugi učenjaci koji ovo poriču i koriste kao dokaz dobro poznatu Poslanikovu izjavu da će “u roku od stotinu godina svi koji danas žive na Zemlji biti mrtvi.” Ovaj hadis, međutim, ukazuje na značenje riječi *qarn* ili “generacije” i ne negira mogućnost da neko postoji izvan normalnog životnog vijeka. A Bog zna najbolje.

²⁰ ‘Abd al-Razzāq, koji prenosi hadis, rekao je da je “al-farwat al-baydā’ na kojem je sjedio bila bijela trava ili slično, ... a drugi su rekli da je to bijela biljka koju je Poslanik, s. a. v. s., usporedio s bijelom ovčijom kožom.” Vidi Ibn Kathīr, *Qasas al-anbiyā'*, Beirut: Tihāmah li al-Nashr wa al-Maktabāt, 1997, 349–351.

Ostale nevjerovatne sličnosti se vrte oko loze i lokacije. U hadisu koji spominje Ibn ‘Ajībah u svom komentaru Kur’ana stoji:

„Poslanik je navodno rekao u vezi s Al-Khadirom: ‘Bio je sin kralja koji je želio da njegov sin naslijedi njegovo prijestolje, ali on je to odbio i pobjegao na osamljeno otočko mjesto gdje ga nisu mogli pronaći’.²¹

Ovo se ne razlikuje od priče o Gautami Budi, princu koji je pobjegao iz svoje palače i potražio osamljeno mjesto za meditaciju. Na sličan način, Ibn ‘Asākir također prenosi da je Hidr bio kraljev sin koji nije želio moć ni žene i spominje da je Hidr ostao u celibatu cijelog svog života.²² Al-Alūsī, u svom komentaru Kur’ana, prenosi da je Abū Nu’aym, u svome djelu *Hilyah*, spomenuo da je Hidr bio u Indiji, kao i Buda.

Osim toga, Ibn Kathīr (u. 1373) također prenosi dva Hidrova učenja koja su iznenađujuće budistička u svojoj biti. Prvi je od Vehba b. Munabbīha (u. 729) koji prenosi da je Hidr rekao: „O Musa, ljudi pate na ovom svijetu u mjeri u kojoj su mentalno vezani za njega.“²³ Prema istoj knjizi, kada je Hidr napustio Musaovo društvo, ostavio ga je sa ovim savjetom: „Budi koristan gdje god ideš i nikada ne čini štetu; budi radostan i blistav i nemoj se ljutiti; ostavi raspravu; nikad ne idi nigdje bez svrhe; i nikad se ne smij bez čuđenja.“²⁴

U kur’anskoj pripovijesti, kada Hidr objašnjava Musau razloge zašto je počinio naizgled neobjašnjiva djela o kojima ga Musa ispituje, Hidr kao svoj razlog navodi: „Tvoj Gospodar tako hoće iz milosti Svoje; ništa od toga nisam uradio po svojoj pameti.“ (18:82) Ovo ilustrira svrhu Arahata u životu. Iako razlika u povijesnom vremenskom periodu između Musaovog i Budinog [vremena] ostaje, činjenica da je imam Al-Šahrastānī mogao vidjeti paralele između učenja Bude i Hidra stoji kao snažna potvrda velikog islamskog teologa da je, doista, mnogo toga što nalazimo u budizmu kompatibilno s kur’anskim svjetogledem. „Onaj ko zna da je njegovo sebstvo pitomo (i primjereno), dobro će ga čuvati; mudar bdije trećinu noći.“²⁵ Slično tome, Kur’an kaže: “Gospodar zna

²¹ Vidi Ahmad ‘Ajībah, *Al-Bahr al-madīd*, (18:65).

²² Vidi Ibn Kathīr, *Qasas al-anbiyā*, 454.

²³ Ovo tako tačno opisuje osnovu cjelokupnog budističkog učenja da ću navesti i na arapskom za one koji žele vidjeti da je prijevod tačan. *Yā Mūsā, inna al-nāse mu’adhabūna fī al-dunyā ‘alā qadri humūmihim bihā*. Pogledaj Ibn Kathīr, *Qasas al-anbiyā*, 352.

²⁴ Ibid.

²⁵ Cleary, 54.

da ti [Muhammede] bdiješ noću, skoro dvije trećine, ili pola noći, ili trećinu.” (73:20)

Povijest islama, poput povijesti drugih religija, ima svoja prosvjetljena i mračna razdoblja. U zajedničkoj povijesti islama i budizma nalazimo razdoblja kada su budisti živjeli u relativnom miru i sigurnosti pod muslimanskom vladavinom, a u drugim vremenima nalazimo muslimane koji su ugnjetavali budiste, tjerovali ih da konvertiraju [u islam] ili ih ponekad čak masakrirali. U nekim slučajevima nalazimo i dokaze o budističkom ugnjetavanju muslimana.

Stoga je vrijedno osvrnuti se unatrag, ne samo na to koliko su dobro – ili loše – muslimani i budisti koegzistirali, već i na ono što religija islam kaže o budistima i njihovom mjestu u društvu kojim dominiraju muslimani.

Budizam je bio široko rasprostranjen u središnjoj Aziji, Iranu, Tibetu, indijskom potkontinentu i Kini mnogo prije nego što su muslimani stigli i komunicirali s njima na ovim mjestima. Kako se islam širio jugoistočnom Azijom, muslimani su se susreli s budistima u Burmi, Kambodži, Vijetnamu, Siamu i također na malajskom arhipelagu. Budizam je cvjetao tokom ranog razdoblja muslimanskih osvajanja, a povijesni izvještaji vrlo detaljno opisuju hramove i budističke škole u mjestima kao što su Balkh i Mazaare-Sharif u današnjem sjevernom Afganistanu. Štaviše, vjerodostojni zapisi bilježe putovanja kineskog budističkog redovnika i učenjaka, Hsuan Tsanga, koji je posjetio Balkh oko 630. godine i tamo pronašao oko stotinu teravedskih budističkih samostana. Čuvari jednog od najvažnijih svetišta u budističkoj povijesti bili su Afganistanci koji su govorili perzijski, poznati kao Barmakidi, koji su bili briljantni budistički upravitelji. Nakon obraćenja na islam, dovedeni su u Bagdad za vrijeme vladavine dinastije Abasija, gdje su revolucionirali muslimansku vlast i uveli važne diplomatske inovacije koje su promijenile lice islama.

U osmom stoljeću, kada je Qutaybah b. Muslim vodio vojsku emevijskog hilafeta u središnju Aziju pronašao je mnoge ljude koje je opisao kao štovatelje idola, od kojih su većina vjerovatno bili budisti, ali bilo je i manihejaca i nestorijanskih kršćana u ovim zemljama. Prema arapskim povjesničarima, Qutaybah je bio upozoren od domorodačkog

naroda da će svako ko ozlijedi kipove stradati. Međutim, on ih je počeo zatirati, a nakon što su vidjeli da zbog toga nije patio niti stradao, mnogi su praznovjerni prihvatili islam.

Dr. Alexander Berzin, historičar i proučavatelj budizma, piše o ranoj ekspanziji islama u središnjoj Aziji:

„[Emevijski namjesnici] dopuštali su sljedbenicima nemuslimanskih religija u zemljama koje su osvojili da zadrže svoju vjeru ako se mirno pokore i plate porez... Iako su neki budisti u Baktriji, pa čak i opat iz Nava Vihare, prešli na islam, većina budista u regiji prihvatila je ovaj status *zimmija* kao lojalni nemuslimanski zaštićeni podanici unutar islamskih država. Nava Vihara je ostala otvorena i funkcionalna. Han, kineski hodočasnik Yijing (I-Ching), posjetio je Nava Viharu 680-ih i izvijestio o njenom procvatu kao središtu proučavanja Sarvastivade.

Emevijski arapski pisac, Al-Kermani, napisao je detaljan izvještaj o Nava Vihari početkom osmog stoljeća, sačuvan u djelu *Knjiga zemalja* iz desetog stoljeća (arapski: *Kitab al-Buldan*) od Al-Hemedhanija. Opisao ju je terminima lahko razumljivim muslimanima povlačeći analogiju s Ka'bum u Mekki, najsvetijem mjestu islama. Objasnio je da je glavni hram imao kamenu kocku u središtu, ogrnutu tkaninom, te da su je bhakte obilazile i činile sedždu, kao što je slučaj s Ka'bum. Kamena kocka odnosila se na platformu na kojoj je stajala stupa, kao što je bio običaj u baktrijskim hramovima. Tkanina koja ju je pokrivala bila je u skladu s iranskim običajem iskazivanja štovanja, jednako primjenjivanim na kipove Bude kao i na stupe. Al-Kermanijev opis ukazuje na otvoren odnos Arapa Emevija, pun poštovanja, u pokušaju da razumiju nemuslimanske religije, poput budizma, s kojima su se susreli na svojim novoosvojenim teritorijama.“²⁶

Ipak, protivljenje islamu u ovim zemljama bilo je nasilno, a nemuslimanima nije bilo dopušteno nositi oružje. Afganistanci tvrde da se islam među njima širio mirnim putem, ali povijesni zapisi pokazuju da je budizam ostao jak čak i nakon arapske invazije sve do prelaska kralja Kabula na islam za vrijeme vladavine Al-Ma'muna (u. 833). Statua Bude je poslana Al-Ma'munu kao danak, a on ju je poslao u Mekku gdje je ostala izložena nekoliko godina podsjećajući sve da je afganistanski

²⁶ Alexander Berzin, *Historical Sketch of Buddhism and Islam in Afghanistan*, 2006, (www.berzinarchives.com), 5.

kralj prihvatio islam. Ovo je dobro funkcioniralo kao dio abasijske propagande u njihovim nastojanjima da šire islam.

Tokom ustanka Imama Al-Husayna na Arapskom poluotoku, budisti su iskoristili emevijsko zanemarivanje Afganistana kao priliku da povrate svoj suverenitet. Godine 705. Tibetanci su se udružili s turskim šahijama i pokušali otjerati emevijske snage iz Baktrije. Godine 708. budistički princ, Nazaktar Khan, uspio je ukloniti snage Emevija i „uspostaviti fanatičnu budističku vladavinu u Baktriji. Čak je odrubio glavu bivšem opatu Nava Vihare koji je prešao na islam.“²⁷

Sedam godina kasnije, Arapi su povratili izgubljeno. Muslimanski general, Qutaybah, preoteo je Baktriju od turskih šahija i njihovih tibetanskih saveznika. Qutaybah je samostan oštro kaznio zbog čega su mnogi budistički redovnici pobjegli u Khotan i Kašmir, čime je ojačao budizam na tim prostorima. Hram je obnovljen, a opća politika prema budistima bila je tolerancija, osim ako nisu bili uključeni u bilo kakvu subverzivnu opoziciju muslimanskoj vlasti.²⁸

Tibetanci, koji su se ranije udružili s turskim šahijama, sada su se udružili s Emevijama i 717. godine poslali ambasadora na emevijski dvor ‘Umar b. ‘Abd al-Azīza, koji je zauzvrat poslao muslimanskog učenjaka, Al-Hanafija, na Tibet da propovijeda islam Tibetancima. Čini se da je bio neuspješan. Budizam je ostao jak u središnjoj Aziji više od stotinu godina muslimanske vladavine, što ukazuje na opću toleranciju religije.²⁹ Ali do sredine devetog stoljeća, islam je počeo zauzimati mjesto među srednjoazijskim stanovništvom, unatoč raširenoj praksi budizma. Thomas W. Arnold, britanski orijentalist i profesor islamskih studija, piše:

„Međutim, čini se da su se nasljednici [kralja Kabula] vratili budizmu, jer kada je Ya’qub b. Layth, utemeljitelj dinastije Saffarida, proširio svoja osvajanja sve do Kabula 871. otkrio je da je vladar zemlje “idolopoklonik”, a Kabul je sada postao stvarno muhamedanski po prvi put. Afganistanci su vjerovatno bili prilično voljni preuzeti službu u vojsci tako strašnog osvajača kao što je Ya’qub b. Layth, ali tek nakon osvajanja Sabaktigina i Mahmuda od Ghazne islam se ustalio diljem Afganistana.“³⁰

²⁷ Ibid.

²⁸ Ibid., 4.

²⁹ Ibid.

³⁰ Thomas W. Arnold, *The Preaching of Islam*, New Delhi: Adam Publishers & Distributors, 2002, 217.

Polihistor, Al-Bayrūnī, hvaljen kao utemeljitelj komparativnih religijskih studija, primijetio je pad i postupni nestanak budizma u Afganistanu nakon desetog stoljeća. Opisao je ono što je ostalo od budizma u Afganistanu tokom njegova vremena i angažirao je i hinduse i budiste tokom svog boravka u Indiji kada je pratio osvajačku muslimansku vojsku Mahmuda al-Ghaznevija. Dokazi upućuju na to da je muslimanska arhitektura koja je korištena za izgradnju medresa bila pod uticajem arhitekture budističkih samostana.³¹ Jasno je da je sve do mongolske invazije u trinaestom stoljeću budizam još uvijek bio široko rasprostranjen u istočnim muslimanskim zemljama, a budisti su se mogli naći u Iranu i centralnoj Aziji.

Nakon mongolske invazije na ove zemlje, muslimani su mnogo patili i mnogi njihovi podanici našli su priliku da se osvete za prethodne muslimanske prijestupe. Razina neprijateljstva koju su prema muslimanima osjećali neki od njihovih prethodnih podanika ilustrirana je u sljedećem događaju iz vremena vladavine Kuyūk Khāna (1246–1248), unuka Džingis-kāna, kako ga je prepričao muslimanski historičar Al-Džuzdžānī:

„Osobe od povjerenja ispričale su da su budistički svećenici neprestano poticali Kuyūka na ugnjetavanje [muslimana] i progon vjernika. U toj zemlji je postojao imam, jedan od učenih ljudi među muslimanima, po imenu Nūr al-Dīn al-Khawārizmī. Brojni kršćanski laici i svećenici te skupina budističkih svećenika idolopoklonika uputili su zahtjev Kuyūku, tražeći od njega da pozove tog imama [muslimana] kako bi mogli voditi raspravu s njim i natjerati ga da dokaže superiornost Muhammedove vjere i njegove poslaničke misije – u suprotnom, treba ga kazniti smrću. Khan se složio, poslao je po imama i uslijedila je rasprava o Muhammedovoj tvrdnji da je poslanik i o načinu njegovog života u usporedbi sa životom drugih poslanika. Naposljetku, budući da su argumenti tih prokletnika bili slabi i lišeni snage istine, odustali su od rasprave nacrtavši znak ugnjetavanja i bijesa te su zamolili Kuyuk Khana da kaže imamu da klanja dva rekata u skladu s obredima i uredbama [muslimanskog] zakona, kako bi njegovi pokreti u obavljanju ovog čina ibadeta postali očiti njima i Khanu... Kada su imam i njegov pratilac [musliman] spustili svoja čela na zemlju da učine sedždu, neki nevjernici koje je Kuyūk pozvao, žustro su ih provocirali i udarali su im glavama

³¹ Glasse, 302.

o zemlju, te ih ugnjetavali na razne načine, ali imam je izdržao sve to i istrpio je ometanje, obavio sve kako bi namaz bio ispravan i ni na koji način se nije dao omesti. Kada je predao selam, podigao je svoje lice prema nebu i uputio zahvalu: "Zazivajte svoga Gospodara ponizno i tajno", te se okrenuo i zatraživši dopuštenje da ode, vratio se svojoj kući.³²

Nije iznenađujuće što su budisti osjećali takvo neprijateljstvo prema ljudima koji su imali tako malo obzira prema njihovoj vjeri i smatrali ih jednostavno "idolopoklonicima", ništa drugačijim od onih pod kojima su muslimani patili u Mekki tokom ranih godina islama.

Uprkos tome, nisu svi budisti tokom ovog razdoblja bili neprijateljski nastrojeni prema islamu, a neki su imali istinski interes za načela vjere. Među najistaknutijim obraćenicima na islam s budizma bio je Ghāzan Khan, sedmi i najveći ilhanidski vladar Mongolskog carstva. Rođen je kao kršćanin, u djetinjstvu je odgajan kao budist i podigao je nekoliko budističkih hramova u Horasanu. Vladao je u Perziji i sa sobom je u tu zemlju doveo nekoliko budističkih svećenika koje je držao na svom dvoru i s kojima je volio razgovarati. Na vrhuncu svoje moći, nakon temeljitog proučavanja islama, čini se da je doživio istinsko iskustvo obraćenja. Njegov hroničar, poznati muslimanski historičar Rašid al-Dīn, branio je obraćenje kao iskreno i tvrdio: „Koji je interesni motiv mogao navesti tako moćnog suverena da promijeni svoju vjeru: još manje, princa čiji su paganski preci osvojili svijet?“³³ Ovdje, međutim, ponovno nalazimo da se budisti nazivaju paganima.

Ne može se poreći da imamo tu ponavljajuću temu, kako u prošlosti tako i u sadašnjosti, muslimana koji označavaju budiste kao pagane, idolopoklonike ili politeiste. Ovo je donekle komplicirano realnošću apsolutnog prezira koji muslimani imaju prema svim oblicima idolopoklonstva, čak i prema ikonografiji. Izvan je opsega ovog eseja da se na odgovarajući način pozabavimo pitanjem je li budizam idolopoklonički oblik obožavanja. Dovoljno je reći da bi svaka takva tvrdnja bila veliko prepojednostavljanje, s obzirom na širok raspon duhovnog izražavanja koji se nalazi pod kišobranom budizma. Danas

³² Arnold, 225–226.

³³ Ibidem, 233.

postoje kršćanski budisti, židovski budisti i humanistički budisti, da ne spominjemo varijacije pronađene u povijesti. Izrazi središnje Azije pod utjecajem Bona, naprimjer, prilično su različiti od Cha'n budizma u Kini ili njegovog japanskog izraza u zenu. A zen budizam se sigurno ne može nazvati idolopoklonstvom, čak ni po islamskim strogim standardima idolopoklonstva.

Ono što komplicira stvari za muslimansko-budističke odnose je zbilja da su mnogi muslimani skloni poistovjetiti štovanje sa obožavanjem.³⁴ Unatoč Abu Hanīfinom priznanju da Sabejci nisu obožavali zvijezde, već su ih samo štovali na način na koji muslimani štuju Ka'bu, budistički rituali i široko rasprostranjena upotreba Budinog lika u njihovim vjerskim praksama nastavljaju raspirivati narativ obožavanja idola, posebno među onim muslimanima koji svojoj vjeri donose fundamentalistički pristup.

Nadalje, također moramo priznati da većinu formi budizma sami budisti opisuju kao agnostičke ili ateističke, što eliminira problem idolopoklonstva, ali stvara jednako ozbiljan problem za muslimane jer također u potpunosti eliminira ideju Boga. U tom pogledu trebamo posebno obratiti pažnju na jednu od središnjih tvrdnji dr. Shah Kazemija u ovoj knjizi³⁵: Da oni budisti koji sebe opisuju kao ateiste zapravo idu dalje od svega što je Buda izjavio. Jer, kako bilježi Shah Kazemi na 31. stranici ove knjige: „Niko ne može poreći da je Budina doktrina neteistička: ne postoji Lično božanstvo koje igra ulogu Stvoritelja, Objavitelja, Suca u budizmu. Ali ustvrditi da je Budina doktrina ‘ateistička’ značilo bi mu pripisati eksplicitno poricanje i negaciju Apsoluta – što se ne nalazi nigdje u njegovim učenjima.“ Drugim riječima, budisti imaju koncept konačne stvarnosti, koja iako nije abrahamska ili lična, odgovara Bogu u transpersonalnom smislu. Na isti način, poput islama, određene vrste budizma uključuju vjerovanje u zagrobni život, oblik raja i pakla, te mjesta radosti i patnje. Ovo su teme koje se postavljaju i raspravljaju u ovoj knjizi na način za koji se nadamo da će dovesti do plodonosnog dijaloga između muslimana i budista, čineći jasnijim i gdje se razlikujemo i gdje leži naša “zajednička tačka”.

³⁴ Vidi u vezi s tim argumente Shah Kazemija koji podupiru neidolopokloničku prirodu budističkog obožavanja, str. 58–78.

³⁵ * *Common Ground Between Islam and Buddhism* by Reza Shah Kazemi, Fons Vitae, 2010.

Činjenica da su muslimani povijesno gurnuli budizam u idolopoklonstvo više je odraz nepoznavanja dubine budističkog učenja, a manje odraz islamskog shvatanja budizma. Na mnogo načina, islam je most između azijskih istina koje se nalaze u učenjima budizma, taoizma, konfučijanizma i vedantskog hinduizma i istina koje se nalaze u abrahamskim vjerama judaizma i kršćanstva.

Štaviše, kao što je profesor Kamali jasno naveo u svom Predgovoru, a dodatno potvrdio dr. Shah Kazemi, bilo je razdoblje kada su budisti živjeli u sigurnosti pod muslimanskom vlašću, plaćajući danak (*džizju*)³⁶ i smatrani su osobama zaštićenog statusa (*zimmije*), u skladu sa stavom Imama Mālīka (u. 795) i mnogih hanefijskih učenjaka, koji dopuštaju zaštićeni status za ne-abrahamske religije, čak i one koje uključuju idolopoklonstvo. Dr. Sādiq al-Ghiryānī objašnjava ovaj stav:

„*Džizja* je uzimana od arapskih idolopoklonika i onih koji prakticiraju drugu vjeru mimo islama među kršćanima, Židovima, zoroastrovcima, komunistima, hindusima i bilo kojim drugim među štovateljima idola ili vatre s obzirom da je sam Poslanik, s. a. v. s., zapovijedio onima koji idu u vojne pohode da se suprotstave neprijateljima islama da ih prvo pozovu u islam, a “ako odbiju onda ih pozovi da plaćaju danak”, i nije napravio razliku između mušrika ili sljedbenika Knjige, ... i u vjerodostojnom hadisu zabilježenom u Muslimu prema predaji ‘Abd al-Rahmāna b. ‘Awfa, Poslanik, s. a. v. s., je uzeo *džizju* od zoroastrovaca Hadžara i Omana. Nadalje, prema predaji Al-Zuhrijā, Mālīk navodi da je Poslanik, s. a. v. s., uzeo *džizju* od zoroastrovaca iz Bahreina, ‘Umar ju je prihvatio od Perzijanaca [a među njima su bili budisti kao i većina koji su bili zoroastrovci], i ‘Usman je prihvatio od Perzijanaca, a Poslanik, s. a. v. s., je rekao: ‘Ponašaj se prema njima kao prema sljedbenicima Knjige.’“³⁷

³⁶ Iako se riječ “danak” danas često smatra nepovoljnom, Websterov rječnik definira je kao “plaćanje jednog vladara ili nacije drugom u znak potvrde podložnosti ili kao cijenu zaštite.” *Džizja* je službeni porez koji plaćaju pojedinci koji žive u zajednici pod muslimanskom vlašću. Redovnici su oslobođeni poreza, kao i penzioneri, invalidi i siromašni ljudi.

³⁷ Vidi dr. Sādiq al-Ghiryānī, *Al-Mudawwanah al-jadidah*, Bejrut: Mu’assasaat al-Rayyan, 2002, sv. 2, 454–459. On uključuje humaniste i komuniste, što je u skladu s Mālīkovim stavom, ali nažalost nije poznato mnogim muslimanima koji pogrešno vjeruju da je ta opcija tradicionalno bila dostupna samo Židovima i kršćanima. Međutim, to ne bi objasnilo status hindusa u Indiji pod muslimanskom vlašću u posljednjih nekoliko stotina godina, unatoč nesretnim i neislamskim razdobljima progona.

Nakon što su [ljudi] ušli u zaštićeni status, bez obzira na njihovu vjeru, dopušteno im je slobodno putovati u zemljama muslimana; postoji samo jedno sveto područje na arapskom poluotoku koje je izuzeto, jer ga je Poslanik, s. a. v. s., rezervisao samo za muslimane i tražio od svojih sljedbenika da iz tog područja presele one ljude koji prakticiraju druge religije, što uključuje Židove, kršćane i mnogobošce. Sama činjenica da je u ovom hadisu spomenuo mušrike jasan je pokazatelj da se nemuslimani ne smiju prisiljavati na obraćenje niti ubijati ako su odbili obraćenje. Mala manjina muslimanskih učenjaka, međutim, zauzima ekstreman stav, citirajući kur'anski ajet koji kaže da muslimani trebaju tražiti i ubijati one mnogobošce koji su prekršili ugovor s muslimanima izdajničkim ubijanjem nenaoružanih muslimana (9:5). Ipak, ajet koji slijedi odmah nakon toga kaže: „Ali ako te zamole za sigurnost, daj im je kako bi mogli čuti riječ Božiju. A nakon toga ih otpratite do mjesta gdje mogu biti sigurni. To je zato što su oni ljudi bez znanja.“ (9:6)

Iako su budisti i hindusi povremeno bili tlačeni pod muslimanima, najčešće su bili zaštićeni, kao i njihova mjesta obožavanja. Neki su također postigli visoke položaje u muslimanskom društvu. Bila su to vremena kada su muslimani prakticirali ono najbolje iz svoje tradicije. Poslanik Muhammed, s. a. v. s., je rekao: „Onaj ko ugnjetava nemuslimana koji ima zavjet s muslimanima, ili ga čak omalovažava ili prisiljava da čini nešto što on nije u stanju učiniti, ili ko od njega uzme nešto što on nije zadovoljan dati, protiv [takvog] muslimana ću biti na Sudnjem danu [u ime nemuslimana].”³⁸

Doba danka i zaštićenog statusa (*zimmah*) drugih pod muslimanskom vlašću davno je prošlo i ostaje samo kao povijesna zanimljivost, bez obzira na njegov važeći pravni status kao dio šerijata. Poslanik, s. a. v. s., je predvidio da će prvi aspekt vjere koji će biti uklonjen iz svijeta biti upravljanje. I nakon što je uklonjeno, izjavio je da će tako ostati do povratka Isaa, koji će lično ukloniti plaćanje danka iz šerijata. Ono što je danas važno jeste da gradimo na pozitivnim presedanima uspostavljenim našom tradicijom tolerantne jurisprudencije i potičemo muslimane da budiste smatraju sličnim „Ljudima (sljedbenicima) Knjige”. Ovo je jedan od glavnih ciljeva sadašnje inicijative za traženje zajedničke osnove između islama i budizma. Postoji islamski pravni presedan za ovo u Poslanikovom hadisu u kojem nam je rečeno da tretiramo zoroastrovce

³⁸ Ovo je vjerodostojan hadis u Ebū Dāvūdovoj zbirci, br. 2626.

kao da su sljedbenici Knjige, sa izuzetkom ženidbe njihovim ženama i jedenja mesa koje su oni zaklali.

Danas živimo zajedno u svijetu koji je sve više međuovisan. Izazovi s kojima se suočavamo kao vrsta nalažu nam da se usredotočimo na naše zajedničke osobine i zajedničke vrijednosti. Suočeni smo s globalnim krizama svih vrsta: ekološkim, ekonomskim, društvenim, vjerskim i vojnim, a da ne spominjemo goleme prirodne katastrofe koje nas sve češće pogađaju. Nikada prije ljudska saradnja nije bila tako očajnički potrebna i nikada prije nije bilo tako nužno da svoje razlike ostavimo po strani. Budizam i islam dijele duboke zapovijedi milosti, strpljenja, snošljivosti i priznanja da je sve na svijetu prožeto svetim. O svetom možemo govoriti na različite načine, različitim riječima, ali njegova bit je jedna. Budizam uči ljubaznosti, a suština islama je milost, što je druga riječ za ljubaznost.

Često zaboravljamo da se ljubaznost (blagost) rađa zajedničkim osjećajem za “tip (vrstu)” (u engleskom: kindness i kind). “On je moj tip čovjeka”, kažemo. Kada su zajedničke karakteristike naglašene, a ljubaznost istaknuta, skloni smo tretirati druge kao svoju vrstu, kao srodnike, kao našu “rodbinu”, riječ koja ima isti korijen s *gyn*, što znači “maternica” i zove se *rahīm* na arapskom, a odnosi se na riječ *rahmah*, što znači “milost”. Kur’an potvrđuje da cijelo čovječanstvo pripada jednoj porodici: Banū Ādam, čovječanstvu. Kada se naša zajednička ljudskost i srodna priroda stave u prvi plan, ljubaznost postaje ne samo moguća, već i prirodna. Naši najraniji preci imali su valjane razloge za strah od stranaca, ali su također razvili mnoge tradicije čašćenja poznatog gosta kao i stranca. U savremenom svijetu postoji mnogo toga što također izaziva strah, ali moramo poticati empatiju, te njegovati i poboljšati vlastite načine poštovanja poznatog gosta i stranca. Iako ima mnogo dokaza koji izazivaju strepnju u vezi s uspjehom u tom zadatku, tvrdio bih da ih ima daleko više da bi potaknuli nadu.

Po prvi put u povijesti čovječanstva imamo medije na dohvat ruke koji nam omogućuju da trenutačno preskočimo ogromne površine kopna i mora i komuniciramo s ljudima diljem svijeta. Iz udobnosti naših dnevnih boravaka imamo mogućnost vidjeti i razumjeti kako ljudi različite kulture, etničke pripadnosti ili religije žive svoje živote i

možemo se diviti bogatstvu i bioraznolikosti našeg planeta. Uživamo u raznolikosti koju nalazimo u prirodi; zadivljeni smo bezbrojnim raznolikostima flore i faune; a svoju ljubav izražavamo buketima raznolikog i šarenog cvijeća. Čak su i najznatiželjniji stranci iz dalekih zemalja sve više dio naše kolektivne svijesti.

Ipak, strah prečesto izvire kada se suočimo s ljudima koji ne izgledaju poput nas. Vraćamo se ksenofobiji, što doslovno znači “strah od drugoga”. Čudno, često je religija ta koja izaziva podjele i strah kada bi trebala ujediniti vjernike i usaditi im Zlatno pravilo, koje je univerzalno načelo – ovo istodobno sveto i svjetovno artikulirali su abrahamski poslanici kao i azijski mudraci od Bude do Konfucija. Prečesto, iskrivljeno razumijevanje naše vjerske tradicije uzrokuje da demoniziramo drugoga kao nevjernika ili idolopoklonika, tiranina ili teroristu, i kao nešto manje od čovjeka. Dok se čini da budizam ima manje ove tendencije nego druge vjere, on nije – i povijesno nije bio – imun na te probleme. Islam, koji je u povijesti najčešće bio izvor tolerancije u ksenofobnom svijetu, sada neki smatraju zaraženim netolerancijom. Nažalost, neki budisti spadaju u one koji su patili od ruku malog broja zavedenih muslimana koji su napadali njih i hramove onih za koje su smatrali da “nisu naše vrste”.

Ipak, ako pogledamo svijet danas, postoji mnogo toga što nas ohrabruje. Muslimani žive kao manjine u budističkim zemljama, kao što su Tajland i Tibet, a s budistima dijele četvrti u Kaliforniji. Poslanik, s. a. v. s., je rekao: „Zaista se blagost neće naći u nečemu osim da to uljepša, niti će biti istrgnuta iz nečega osim da to unakazi.“³⁹ Ništa u Poslanikovom učenju ne dopušta loše postupanje prema drugima na osnovu njihovih uvjerenja. Sam islam je započeo pod intenzivnim vjerskim progonima, a Poslanik, s. a. v. s., je bio duboko osjetljiv na ovu činjenicu i ostavio je učenja kako bi osigurao da muslimani ne postanu žrtve istih ponašanja koja su njih viktimizirala.

Iako budisti također imaju vlastitu povijest nasilja,⁴⁰ danas su oni jedni od najblažih i najmiroljubivijih ljudi na svijetu. Njihove vođe

³⁹ Sahih Muslim.

⁴⁰ Za studiju o japanskoj budističkoj upotrebi nasilja pogledajte Mikael S. Adolphson *The Teeth and Claws of the Buddha: Monastic Warriors and Sohei in Japanese History*. Za izvanrednu studiju o vjerskom nasilju tokom posljednje dvije hiljade godina, pogledajte *Body Count: A Quantitative Review of Political Violence Across World Civilizations* Naveeda S. Sheikha.

često propovijedaju dobrotu i saosjećanje diljem svijeta, a Dalaj Lama je javno branio muslimane i njihovu vjeru – u Vatikanu i na drugim istaknutim mjestima – unatoč tome što su ga u mladosti maltretirali neki neuki tibetanski muslimani.

Vrijeme je da priznamo da su mnogi od najtežih i najmučnijih sukoba danas potaknuti vjerskom retorikom koja prikriva dublje uzroke, uglavnom pohlepu, lakomost i agresiju, koji su ukorijenjeni u sebičnim i teritorijalnim interesima. Ali prava vjera je ta koja može liječiti i izliječiti upravo te ljudske bolesti. Religija biva unovačena u takve ponižavajuće bitke od strane demagoga, a to zauzvrat tragično otuđuje sve veći broj obzirnih i zabrinutih ljudi koji počinju posmatrati vjeru kao dio problema. Sve dok se ne pozabavimo vrlo stvarnim nesrećama s kojima se suočava naše kolektivno čovječanstvo sa svim alatima koji su nam dostupni – posebno religijom i istinskom brigom za čovječanstvo i bezbroj vrsta s kojima dijelimo ovaj čudesni svijet – iznevjeravamo svoje vjere. Neporecivo je da dolazimo iz različitih vjera i porodica, ali također moramo priznati da smo suštinski dio veće ljudske porodice.

Naša zajednička ljudskost je ta koja nas povezuje jedne s drugima i poziva nas da sve ljude prepoznamo kao svoju vrstu. “Mi smo udostojili (počastili) cijelo čovječanstvo”, kaže Kur'an (17:70), dok nas budizam podsjeća da je ljudska patnja uzrokovana žudnjom i sebičnom željom kojoj se mora suprotstaviti prepoznavanjem prolaznosti života i usadivanjem saosjećanja prema svim živim bićima za ovo kratko vrijeme koje smo ovdje. Sve dok ne priznamo svoju ljudsku prirodu, i bestijalnu i nebesku stranu, osuđeni smo na neuspjeh.

Moj učitelj, šejh Abdullah Bin Bayyah, jednom mi je objasnio: “Dostojanstvo čovječanstva prethodi dostojanstvu vjere i podređeno mu je.” Drugim riječima, čovjek je nepovrediv po svojoj ljudskosti, čak i prije nepovredivosti zajedničke vjere. Poslanik Muhammed, s. a. v. s., je rekao: „Niko od vas neće istinski vjerovati sve dok ne bude želio za svoje bližnje ono što želi sam sebi.“⁴¹ Veliki imami islama su tvrdili da se ova uzajamna ljubav i poštovanje protežu čak i na one koji odbacuju islam, a može se postići samo suprotstavljanjem vlastitim sebičnim željama. Slično tome, Bodhisattva je posvećen oslobađanju cijelog čovječanstva od okova lažne želje.

⁴¹ Imam Al-Nawawī's Forty Hadith Collection, no. 13.

Islam i budizam dijele toliko vrlih osobina i brige za čovječanstvo da kada su muslimani ili budisti neljubazni jedni prema drugima, to nije ništa manje nego neuspjeh naših vođa i učitelja da nam pomognu razumjeti vlastitu tradiciju i našu zajedničku povijest. Sve veća globalizacija zahtijeva da potvrdimo i naglasimo zajedničke veze univerzalnog srodstva. Ako naše vjere ne mogu olakšati ovaj najvažniji zadatak, onda su ih profesori, duhovne vođe i nositelji takvih tradicija izdali ne uspijevajući živjeti prema uzvišenim standardima koje su postavili njihovi poslanici i utemeljitelji.

U najboljim vremenima, muslimani su živjeli mirno na mnogim mjestima sa svojom braćom budistima. Budisti su živjeli pod muslimanskom upravom kao zaštićeni ljudi, a postoje brojni povijesni dokazi koji to potvrđuju. Njihove osobe, imanja i hramovi bili su sigurni na temelju kur'anske naredbe, „Bog vam ne brani da budete dobri prema onima koji se protiv vas nisu borili.“ (60:8) Kur'anski svjetonazor je pluralistički i priznaje pravo naroda da izraze svoju privrženost u skladu s diktatima svoje vjere. Jasno je da je različitost izraz samog božanskog, kao što Kur'an kaže: „Da je Bog htio, sve bi vas učinio jednim narodom, ali namjera je (On hoće) da vas iskuša, pa se natječite s drugima u činjenju dobrih djela.“ (5:48)

Poslanik Muhammed, s. a. v. s., je o zaštićenim vjerskim manjinama, koje žive pod muslimanskom vlašću, rekao: „Ko god povrijedi nemuslimanskog građanina, povrijedio je mene, a ko god povrijedi mene, povrijedio je Boga.“⁴² Veliki hanefijski pravnik, Ibn 'Ābidīn (u. 1836), tvrdio je da se, budući da su muslimani odgovorni za zaštitu života i imovine nemuslimana, uključujući i budiste, i budući da je progon slabih od strane jačih među najvećim zločinima u islamu, progon nemuslimana, uključujući budiste, u islamskoj državi smatra većim zločinom od progona muslimana od strane nemuslimana.⁴³

Uprkos tome što islamski pravници priznaju da je budizam svrstan među zaštićene religije, neki muslimani imaju poteškoća s prihvatanjem

⁴² Imam al-Bayhaqī, *Al-Sunnan al-kubrā*, sv. 5, 205. Prenosi Al-Khatīb sa vjerodostojnim lancem prenosilaca.

⁴³ 'Abd ar-Rahmān I. Doi, *Sharī'ah: Islamic Law*, revised and expanded by 'Abdassamad Clarke, (UK: Taha Publishers Ltd, 2008), 654.

budista i onih drugih azijskih tradicija kao mogućih Sabejaca koji se spominju u Kur'anu, a drugi muslimani jednostavno smatraju budiste idolopoklonicima, s obzirom na njihovo štovanje slika Bude i njihovu povezanost s idolopoklonstvom. Za sve takve današnje muslimane, želio bih ispričati priču iz islamske tradicije, koju su nekoć ispričali islamski mudraci kako bi ih naučili kako se ponašati prema drugima, bez obzira na njihova uvjerenja. Imam Sīdī al-Mukhtār al-Kuntī al-Shingittī prenosi u svojoj knjizi *Fath al-Wadūd* sljedeće:

Priča se da je jedan idolopoklonik jednom potražio utočište kod Ibrahima, a. s., i zatražio hranu. Kada je vidio idolopoklonika, Ibrahim ga je odbio i otpustio ga. Melek Džibril se pojavio i rekao Ibrahimu: „Donosim pozdrav mira od Gospodara tvoga, koji te pita: ‘Zašto si odvratio slugu Moga?’“

Ibrahim odgovori: „Jer je bio idolopoklonik.“

„Pita te Bog: ‘Jesi li ga ti stvorio ili Ja?’“

Ibrahim odgovori: „Naravno, Ti si ga stvorio.“

„Bog te pita: ‘Je li njegovo nevjerovanje bilo u Mene ili u tebe?’“

Ibrahim reče: „Njegovo nevjerovanje je bilo u Tebe.“

„Bog te pita: ‘Jesi li ti brinuo o njemu sve ove godine ili Ja?’“

Ibrahim odgovara: „Uistinu, Ti si moj opskrbitelj kao i njegov.“

„Bog te pita: ‘Da li je On stvorio to nevjerovanje u njegovom srcu, ili si ga ti stvorio i njegovao u njemu?’“

Ibrahim reče: „Ne, Ti si.“

„Bog te pita: ‘Je li njegovo nevjerovanje naškodilo njemu ili tebi?’“

Ibrahim odgovori: „Ne, naštetilo je njemu.“

„Bog kaže: ‘Ako je tako, zašto si lišio Moga slugu i svoga brata? Jer on je u jednom od dva moguća stanja: gorivo za vatru i predmet Moje srdžbe, ili mu mogu oprostiti i učiniti ga među svojim voljenim i podariti mu mir u prebivalištu Moje milosti.’“

U tom je trenutku Ibrahim krenuo u potragu za čovjekom i otkrio da ga se čovjek sada boji, ali, pošto je bio veoma ljubazan prema njemu uspio ga je nagovoriti da se vrati u šator kako bi ga nahranio. Čovjek je rekao: „Nešto se desilo, jer se ponašaš skroz drugačije prema meni. U početku si me odbijao, a sada mi pokazuješ dobrotu, kao da nešto želiš od mene.“

Ibrahim mu reče: „Gospodar moj me je prekorio zbog načina na koji sam s tobom postupio.“

Na to je čovjek rekao: “Kakvog li blagoslovljenog Gospodara imaš! Da On grdi svog voljenog zbog njegovog lošeg ponašanja prema Njegovom neprijatelju.” Zatim se pokorio Ibrahimovom Bogu i klanjao se s njim [Ibrahimom] sve dok nije umro.⁴⁴

Ova priča – ne nužno njezin završetak – ilustrira suštinski cilj inicijative *A Common Word* i sadašnjeg projekta *Common Ground*: pozvati u naš šator stranca koji možda ne izgleda kao mi, ne obožava ili nije poput nas na mnogo načina, jer on ili ona je Božije stvorenje, ovdje sa svrhom, i neko koga treba poštovati kao Božijeg gosta, kakvi smo i sami. Posvećeni smo davanju primjera i utjelovljenju u našim stavovima, izjavama i ponašanjima samih promjena koje želimo vidjeti kako se očituju u svijetu. Izazov pred nama je bolje razumjeti naša učenja – iznutra i izvana – kako bismo mogli pokrenuti istinsko slavlje raznolikosti čovječanstva. Jer doista, čini se da previše nas ima dovoljno vjere da potakne mržnju, ugnjetavanje i strah među ljudima, ali ni približno dovoljno da njeuguje dobrotu, saosjećanje i milost.

Preveo: Dženan Mušanović

Buddha in the Quran?⁴⁵

Summary

When Buddhism and Islam are considered together, some see the comparison as that of apples and oranges. Upon closer examination, the two religions have much in common, such as being two delicious fruits that grow on trees, with seeds in the flesh. Buddhism sees itself as a reformist movement that emerged from the previous Hindu tradition. Similarly, Islam sees itself as a reformist movement, a movement that emerged from the previous Abrahamic traditions, and as a response to perceived Jewish and Christian spiritual prodigality.

Perhaps the most significant classical Muslim description of Buddhism

⁴⁴ Imam Sīdī al-Mukhtār al-Kuntī al-Shingittī, *Fath al-Wadūd*, Damask: Matba’at al-Kitab al-’Arabiy, 1991, 325.

⁴⁵ The paper is a translation of the article “Buddha in the Qur’an?”, by Shaykh Hamza Yusuf in: *Common Ground between Islam and Buddhism* by Reza Shah-Kazemi (Fons Vitae, 2010), 113–136.

is found in the comprehensive survey by Imam Muhammad b. 'Abd al-Karim al-Shahrastānī (d. 1153) entitled *Religions and Sects (Al-Milal wa al-nihal)*. Imam Al-Shahrastānī was a prominent Shafi'i jurist, Ash'arī theologian, and author of the most celebrated and widely cited work on comparative religion in the pre-modern Islamic tradition.

In this work, he also makes a rather startling — and intriguing — statement by associating the Buddha with a character from the Qur'an.

Literatura

- 'Abd ar-Rahmān I. Doi, *Shari'ah: Islamic Law*, revised and expanded by 'Abdassamad Clarke, UK: Taha Publishers Ltd, 2008.
- Abu Hamid al-Ghazzali, *Majmū'at rasā'il al-Ghazzālī*, Beirut: Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah, 1994.
- Alexander Berzin, *Historical Sketch of Buddhism and Islam in Afghanistan*, 2006, www.berzinarchives.com
- *Al-Mawsū'ah al-muyyassarah*, sv. 2, Rijad, S. A., n. d.
- Cyril Glasse, *Nova enciklopedija islama*, Walnut Creek, CA: AltaMira Press, 2003.
- Dr. Anwar Fu'ād Abī Khuzām, *Mustalahāt al-Sūfiyyah*, Beirut: Maktabat Lubnan, 1993.
- Dr. Sādiq al-Ghiryānī, *Al-Mudawwanah al-jadīdah*, Beirut: Mu'assasaat al-Rayyan, 2002, sv. 2.
- Ibn Kathīr, *Qasas al-anbiyā'*, Beirut: Tihāmah li al-Nashr wa al-Maktabāt, 1997.
- Ibn Nadīm, *Al-Fihrist*, Beirut: Dār al-Ma'rifah, n. d.
- Imam Al-Bayhaqī, *Al-Sunnan al-kubrā*, sv. 5.
- Imam Al-Nawawī's Forty Hadith Collection.
- Imam Sidī al-Mukhtār al-Kuntī al-Shingittī, *Fath al-Wadūd*, Damask: Matba'at al-Kitab al-'Arabiy, 1991.
- Mikael S. Adolphson, *The Teeth and Claws of the Buddha: Monastic Warriors and Sohei in Japanese History*, University of Hawaii Press, 2007.
- Muhammad b 'Abd al-Karim al-Šahrastānī, *Kitab al-milal wa al-nihal*, Beirut: Dar Kutub al-'Ilmiyyah, n. d.
- Thomas Cleary, *Dhammapada: The Sayings of Buddha*, New York: Bantam Books, 1994.
- Thomas W. Arnold, *The Preaching of Islam*, New Delhi: Adam Publishers & Distributors, 2002.